

С А О П Ш Т Е Њ А
ЗАВОДА ЗА ЗАШТИТУ И НАУЧНО ПРОУЧАВАЊЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Књига III

Одговорни уредник М. П А Н И Ћ - С У Р Е П

Ing. СЛОБОДАН М. НЕНАДОВИЋ

СТУДЕНИЧКИ ПРОБЛЕМИ

Испитивања и рестаураторско-конзерваторски радови
у периоду од 1952 до 1956 године

БЕОГРАД

1 9 5 7

У В О Д

едам и по векова испуњених ратним пустошењима, атмосферским непогодама и земљотресима прохујало је преко објеката манастира Студенице и неке од њих заувек збрисало са лица земље. Остао је само један део који је на себи задржао све трагове те тешке прошлости. Поколења су се упорно борила да сачувају оно што је остајало иза тих вихора. У тешким временима робовања под Турцима средства су била мала, те оно од споменика што је дочекало и наше дане претставља тешког болесника, који може да доживи дубоку старост само ако буде под сталном конзерваторском негом.

При помену имена Студенице ми увек мислимо на бели радочелски мермер од кога је сазидана Богородичина црква који нам улива поверење својом племенитошћу и својом чврстоћом. Међутим блокови тога мермера су испуцали на многим местима, а неким деловима претила је опасност од рушења. Но у Студеници има споменика сазиданих и лошијим материјалом, као што су Радослављева припрата и Краљева црква, који су били такође мање или више оштећени. Било их је и таквих који су већ пропадали као рушевине, на пр. трпезарија, или их је земља сасвим прекрила, те им се успомена сачувала само у неком писаном помену, као што су цркве св. Јована Претече, св. Димитрија, св. Ђорђа и Богородице Одигитрије.

Због лошег стања у коме се Студеница налазила, Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије почео је да се о њој брине од првих дана свога рада. Прве заштитне мере имале су карактер хитних интервенција с намером да спрече рапидно пропадање споменика, а затим је заштита постајала све организованија и, најзад, стављена на једну широку основу, ушла је у најосетљивије и најсложеније проблеме Студенице. Они су били веома разноврсни, а њихово решење зависило је од стања у коме се поједини објекат или његов део налазио и степена нашег познавања историје његове архитектуре. Уз примену конзерваторско-рестаураторских метода морали су бити примењени и археолошки, да би се, најзад, нашло најисправније решење.

У конзерваторству је најтежи тренутак доношење решења: да ли један објекат или његов део треба порушити. То је нарочито тешко онда када су мишљења у погледу његовог историског порекла подељена.

Ово се у Студеници више пута дешавало: код кубета Богородичине цркве, код њених прозора, код старих конака, рушевина зидова или откопавања. Зато је било потребно систематско испитивање свих историских извора и свих достигнућа у погледу познавања наше средњовековне архитектуре, а посебно испитивање самога објекта, јер је он био тај, који је могао да одговори на многа питања.

Студеница је много пута рушена, паљена, пустошена, али се много пута и подизала из тих рушевина. О томе постоји доста историских помена. Но, у већини докумената не говори се детаљније шта је разорено и попаљено, нити шта је ново сазидано или обновљено. Разуме се да је било и рушења и зидања о којима није остављен никакав писани докуменат, што читаву ствар још више компликује. Међу најраније и најважније писане споменике о стању Студенице спада бакрорез из 1733 године¹ (сл. 3). На њему је приказана Студеница са свим оним објектима који су у то доба постојали. Он нам не да је стање какво је било за Немањина времена, нити за времена његових наследника, већ приказује оно какво је настало после многих рушења, обнављања, дозиђивања и подизања нових објеката. Због извесне невештине у перспективном претстављању објеката и нешто маште унете у цртежу обимних зидова, као и због недовољног археолошког испитивања подручја Студенице, овом бакрорезу није било раније поклоњено поверење које је он заслужио. Испитивања извођена од 1952—1956 године, дала су такве резултате који су показали да је овај бакрорез врло тачан.

Други важан докуменат о стању Студенице је комисијски извештај о пријему радова после оправки од 1799 године.² Иако се из њега то стање не види тако лепо као са бакрореза, ипак је он важан, јер се у њему изричито каже, да у Студеници постоји још само првобитна велика црква „која има са свих страна по једну капију, и две мале старе цркве“. Значи, да су у времену од 1733 године до 1799 године мале цркве св. Јована Претече, св. Димитрија, св. Ђорђа и Богородице Одигитрије, које се на бакрорезу виде, ишчезле.

Врло важан докуменат о изгледу Студенице после Другог српског устанка је уговор из 1839 године, који је склопио мајстор Настас Стефановић зидарски устабаша, са Попечитељством просвешченија и црквени дела о оправци цркава у Студеници, подизању једног конака и оправци оградног зида.³ Из онога шта овај мајстор на манастиру треба да уради види се да је манастирски зид скоро порушен; порушене су и зграде, а цркве су без кровних покривача и са зазиданим прозорима. Пратећи рад мајстора Настаса ми добијамо тачно стање у коме се Студеница тад налазила, те ћу се у својим даљим излагањима ослањати нарочито на њега.

Ови историски подаци, уз систематско испитивање свих објеката у Студеници помогли су да се дође до одређенијих погледа тамо где су мишљења била потпуно супротна и да се сагледа најбољи пут у погледу избора и примене конзерваторских и рестаураторских метода. Обезбеђења историских споменика архитектуре, која не би била пропраћена овим испитивањима, претворила би се у обичне грађевинске радове. Грешке које су раније настајале из таквих радова многобројне су и ми још нисмо успели све да их уклонимо са наших споменика.

После испитивања предузимана су обезбеђења. Понекада су оба ова посла извођена упоредо, па се дешавало да се тек у последњем тренутку, када је технички процес обезбеђења био већ у завршној фази, наиђе на драгоцен податак. Технички део садржи углавном устаљене методе и процесе, који се често понављају, те се ја на њему нећу дуго задржавати. Али да би они, који ће овај рад наставити једног дана знали одакле треба да га започну и да би знали шта је при овим радовима обезбеђивано, порушено, испитивано и пронађено, потребно је све интервенције забележити. Колико вреде такви подаци нарочито осећају они који раде на заштити и који су срећни када наиђу на докуменат као што је уговор мајстора Настаса.

Проблематика изложена у овој књизи проистекла је искључиво из конзерваторских радова у Студеници, те и надаље чини с њима нераздвојиву целину.

